

'Zand erover' goed voor restanten oude blokhuis

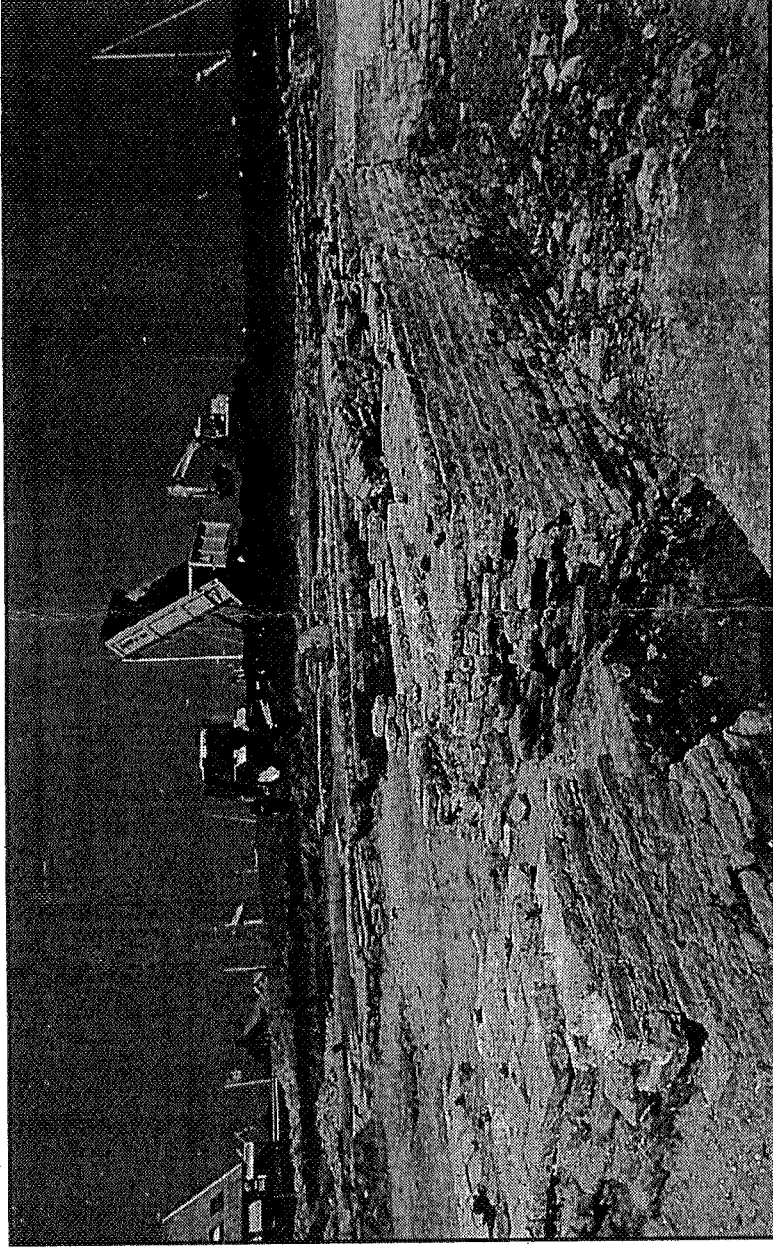
Door Catrienus Meijer.

STAVOREN. "We zijn blij dat het zand erover kan", zegt leider van het archeologisch onderzoek Adri Ufkes terwijl zware machines zand over de blootgelegde eeuwenoude restanten van het blokhuis schuiven. Angstvallig houdt ze, evenals haar collega's ietwat te nieuwsgierigen buiten de hoge hekken. "We willen niemand meer op het terrein", zegt ze. Het nog eens kunnen bekijken van de restanten van de vroegere gevangenis lijkt definitief voorbij. Inwoners van Stavoren en andere belangstellenden kregen daar twee keer de gelegenheid voor tijdens een open dag.

Eind vorige week werd begonnen met het slechten van het 'overhoop' gehaalde voormalige voetbalveld van QVC. Acht weken eerder begon een groep archeologen van de Rijksuniversiteit in Groningen haar onderzoek met als doel zoveel mogelijk aan de weet te komen over de plaats waar ooit een oude gevangenis stond. De restanten van het vermoedelijk uit het midden van de 16e eeuw daterende blokhuis werden blootgelegd.

Verdedigende funktie

"Daarmee hebben we een goed beeld kunnen krijgen van de situering van de gevangenis", vertelt Ufkes. Veel meer dan de restanten van een gevangenis is er niet boven de grond gekomen. Althans bijzondere zaken die met het gevangeniswezen van destijds te doen hebben bleven uit. Wel kwamen veel kanonskogels boven de grond. Dat verklaart dat er nogal wat gevechten moet zijn in die tijd. Ufkes onderschrijft dat. "Het blokhuis had ook een verdedigende funktie". Bij belege-

De restanten van het oude blokhuis in Stavoren zitten weer onder de grond (foto: B.C.).

ringen kwamen de hier schuil gehoudende soldaten in actie en probeerden de vijand af te schudden. "Het is dan ook vooral het domein geweest van soldaten en gevangenen".

De restanten van kogels, het lood van vergane glas in lood ramen, aardewerk, munten, scherven en botten zijn inmiddels naar de universiteit in Groningen overgebracht. "We gaan daar alles rubriceren en de vondsten in een rapport op een rijtje zetten". Datzelfde willen de archeologen ook gaan doen met de gegevens die zijn verzameld over het oude

blokhuis. Een gevangenis die, niet alleen vanwege de goede tracing maar ook vanwege het feit dat het nog het enige Friese restant schijnt, uniek is.

Adri Ufkes heeft er echter geen spijt van dat er zand over het blokhuis wordt geschoven. "We zijn tevreden met de resultaten van het onderzoek. En bovendien, in de grond blijft het restant het beste bewaard". Als het aan Ufkes ligt hoeft er geen nieuw onderzoek te komen. "Het zou een destructieve werking kunnen hebben. Nu is er zo weinig mogelijk vernield. Laat het daarom rustig in de grond zitten". Van de bevindingen wordt een

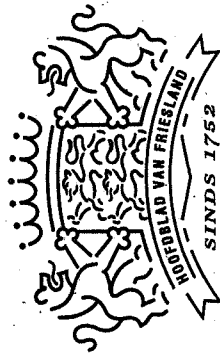
wetenschappelijk verslag gemaakt. En daarmee is de kous voor Ufkes af. Het onderzoek heeft ze in de afgelopen acht weken met veel graagte gedaan. "Maar daarover hadden we ook afspraken gemaakt met Macobouw, de gemeente en de provincie".

Zoals bekend, ligt er een plan van Macobouw om op het terrein 60 hanzehuizen te bouwen. Van Ufkes mogen ze aan de slag. Ze is al blij dat het middenterrein van het project niet wordt bebouwd. "Er is toegezegd dat dat gedeelte wordt ontzien. En daar zijn juist de fundamenteën van het blokhuis gelegen".

Zon schadelijk

Terwijl zware machines brullend de gigantische bulten aarde slechten, verlaat Ufkes het terrein waar ze bijna twee maanden kind aan huis is geweest, spierwerk verrichtte en vondsten inventariseerde. Ze sluit het hek nauwkeurig achter zich als ze nog eenmaal omkijkt naar de in de zon bakkende restanten van het blokhuis. "Ook dat is een reden geweest om snel de restanten met grond af te dekken. Hoe warmer het is des te meer schade het aanricht". De zon heeft veel invloed op de broksteden. "Op verschillende plaatsen zie je het achteruit gaan. Vooral het hout droogt snel uit. En hoe droger het materiaal hoe eerder het verdwenen is". Adri Ufkes heeft met plezier aan het onderzoek gewerkt. Nu het project is afgesloten houdt ze daar een goed gevoel aan over. "Beslist niet met pijn in het hart hoor", zegt ze, "laat het rustig in de grond zitten. Veel beter zo". Even later verdwijnt ze in de voormalige sluiswachterswoning waar ze samen met collega's van onderzoek was ingetrokken. Voor de deur staat een kleine vrachtwagen. Collega's zijn druk bezig er de vondsten op te laden. Nog even een glaasje fris en dan vertrekt het archeologischde richting Groningen.

In Nijfurd en vooral in Stavoren wordt nu afgewacht hoe het komt met het voormalige voetbalterrein van QVC. Wellicht dat het wetenschappelijk verslag dat over de vondsten maar vooral over de waarde van het voormalige blokhuis wordt gemaakt, daarop nog van invloed kan zijn. In welke vorm het Macobouw plan ook gestalte krijgt, uitgesloten is niet dat de vondsten terugkeren naar Stavoren. Er zou, geïntegreerd in het bouwplan, een museum mee kunnen worden ingericht.

LEEWARDER COURANT

REGIO

ZATERDAG 10 OKTOBER 1995

AMERSFOORT - De Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in Amersfoort zal zich met hand en tand verzetten, als de gemeente Nijefurd niet besluit tot het opgraven van het Staverse blokhuus op de havenpunt. Volgens Sake Visser van de ROB is het onaanvaardbaar dat de gemeente achtereenvolgens heenapt over de archeologische schatten die Nijefurd rijk is.

Nijefurd besluit dinsdag wat de gemeente doet met het onderzoeksrapport dat is geschreven over de havenpunt. Op het voormalige QVC-terrein zijn gawe overblijfselen gevonden van een

Rijksdienst houdt vast aan opgraving in Stavoren

fort dat in 1522 werd gesticht door Karel V. Precies op die plek wil de Amsterdamse projectont-

wikkelaar Macobouw zo'n zeventig hanzehuisjes bouwen. Voor de bouw van de huizen is een bestemmingsplanwijziging nodig. De ROB zal daartegen zeker bezwaar maken, als Nijefurd gewoon wil doorgaan met het huizenplan zonder eerst mee

te werken aan een vervolgonderzoek.

Het opgraven van de overblijfselen kost gauw zo'n f 20.000 per week, denkt projectleider Jurjen Bos van de Rijksuniversiteit Groningen. Het is de vraag wie dat wil of kan betalen. Burgemeester Greet de Vries van Nijefurd heeft al laten weten dat de

gemeente geen geld heeft voor een vervolgonderzoek. De ROB doet een beroep op het verantwoordelijkheidsbesef van de gemeente. Feitelijk mag Nijefurd alles doen met de overblijfselen. Zij vallen immers niet onder de Monumentenwet. „Het is puur ethisch. Je kunt een stukje geschiedenis niet zo maar verloren laten gaan”, vindt Visser.

De archeologische vondsten, waaronder twee torens en een deel van de muur, zijn goed geconserveerd. De werkgroep archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen heeft samen met de stichting RAAP (Regionale Archeologische en Archiveringsprojecten) de bodem onderzocht. Dat gebeurde met elektrische weerstandsmetingen. Volgens Visser kan het huizenplan, als de vondsten allemaal in kaart zijn gebracht, best doorgaan. Maar dan moet het wel worden aangepast zodat bijvoorbeeld hetien overbodig wordt. „Dat moet toch kunnen. Zeker voor een gemeente die met hanzehuisjes het verleden wil laten herleven.”

Blokhuis Stavoren blijkt lastige puzzel

Van het Blokhuis in Stavoren uit 1522 wordt met de dag meer zichtbaar. De archeologen van de Rijksuniversiteit Groningen geven vandaag rondleidingen op het terrein. Want er komt meer uit de grond dan verwacht.

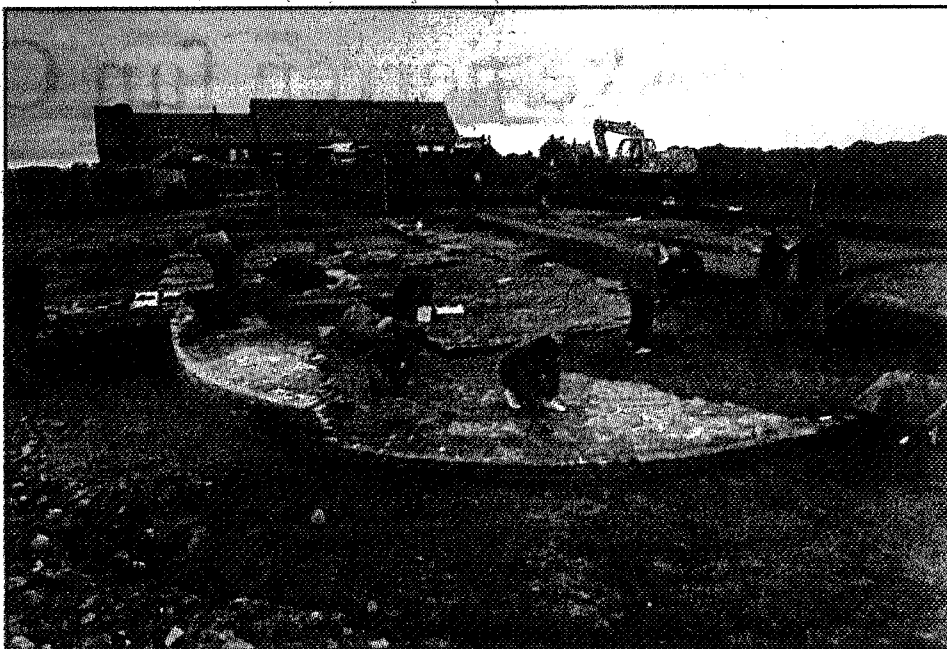
Door Saskia van Westhreenen

STAVOREN - Hoe meer er boven de grond komt van het oude blokhuis in Stavoren, hoe meer vragen er rijzen. De onduidelijkheid over hoe het kasteel er heeft uitgezien blijft groot. Professor Reinder Reinders van de Rijksuniversiteit Groningen nam gisteren een kijkje. Hij is gespecialiseerd in forten en vestingbouw. „Het is heel ingewikkeld. Een echte puzzel.”

De grootste trots van de laatste dagen is de vondst van een joekel van een kanonskogel. Het ding is wel 25 kilo zwaar. Projectleider Adri Ufkes heeft moeite om de kogel uit het bakje te tillen. Het is een ouwetje, ergens uit midden 1500. Waarschijnlijk is 'ie vroeger ergens in een hoekje gerold, vergeten en langzaam onder de grond verdwenen. Anders hadden de vechtjassen van het kasteel de kogel heus hergebruikt, denkt Ufkes. Daarvoor was het materiaal te kostbaar. De archeologen in Stavoren hebben ook kapotte brokken kanonskogel gevonden. Die zijn waarschijnlijk stukgeslagen tegen de muur bij een aanval op het kasteel. Verder ook potscherven uit soms 1000 na Christus, stukken maalsteen en botten van geslachte koeien, schapen, vissen en eenden.

Op het oude haventerrein is na twee weken graven al de halve ronding te zien van een hoektoren, vermoedelijk uit de eerste bouwperiode van 1522. De toren heeft muren van 3 meter dik en meet 11 meter in de rondte. Binnenin is een plaatsje geplaveid waar ruimte was voor beschutting en het stallen van kanonnen.

De archeologen bepalen de bouwtijd door naar het 'metselwerk' te kijken. „Het is heel netjes gebeurd”, zegt Ufkes. „Niet effe snel in een crisistijd.” Met de muren er omheen is dat anders. Bij het trapje heeft een doorgang gezeten die later is dichtgegooid met rode baksteen. Dat ging een beetje slordig. Een houten balk van de oude deur is

De Griekse studentes Anthi Papanastasiou (met bril en rugzakje) en Valia Varouchaki stoften de resten af van de oude hoektoren. De ronding van de toren is goed te zien. Achter hen is het trapje zichtbaar dat naar de kantelen voerde. De grote grijze kei die er bovenuit steekt is de stootsteen. Die voorkwam dat haastige voerlui met paard en wagens de deurpost ramden.

Foto LC/Niels Westra

gewoon blijven zitten. Het trapje van drie treden hoort ook tot de eerste fase uit de middeleeuwen. Langs een wenteltrap konden de Staversen bovenop de toren komen.

Verderop het terrein zijn met rode stokjes en gekleurd lint nog meer vondsten aangemerkt. Naast het trapje ligt een grote grijze steen. Het is een stootsteen die voorkwam dat haastige lieden met paard en wagen de bocht te krap namen en de deurpost van de toren in elkaar ramden. De steen heeft altijd, tot twee weken geleden nog, boven het grasveld uitgestoken. Alle voetballers uit Stavoren weten dat. Er zijn al heel wat noppen op afgebroken. Verderop liggen nog wat stukken boomstronk en een oude waterput van meters diep. De wanden zijn verstevigd met twee op elkaar gestapelde houten wijnvaten.

Professor Reinders loopt met een opschrijfboekje alle plaatsen langs. Hij kijkt naar de grootte van de torens, de manier van de constructie. Het blokhuis is voor zijn vakgebied heel interessant. „We zien hier een manier van bouwen die niet zo bekend is.

We weten vrij veel uit latere periodes, maar niet uit deze vroege tijd.”

Het blijft een ingewikkelde klus. De vondst van de toren is leuk, maar hoe zag de rest van het kasteel er nu uit? Vooralsnog gokken de archeologen erop dat de gevonden toren de grootste was van de vier. Waarschijnlijk bevindt zich richting de haven een tweede toren. Onder de dijk, naast het visrestaurant, een derde. Reinders: „Er zijn in de loop der tijd veel plattegronden van het blokhuis gemaakt. Het heeft iets moeten zijn met vier torens in een vierkant. Maar het probleem is veeleer: op welke plaats zitten we nu?”

Nog zes weken is er tijd om dat te onderzoeken. Daarna komt er laag grond over de stenenresten heen. Dat is ook het beste. Als het steen bovengronds blijft vervalt het snel. Reinders: „Dan komt er water op en vorst overheen, en dan knalt het gewoon uit elkaar.” De Rijksuniversiteit zal in ieder geval een rapport of publicatie maken over de gevonden resten. Daarvoor is de informatie kostbaar genoeg, vindt Reinders.

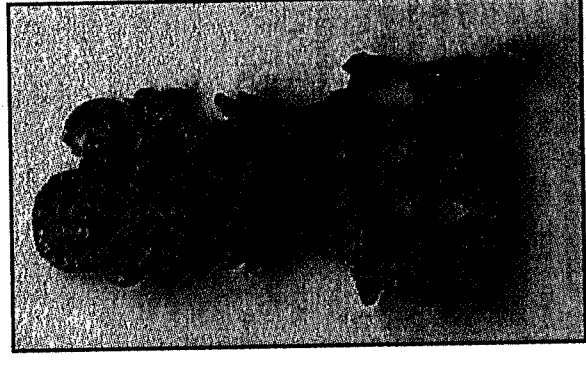
20-1-96

Gravers vinden oude insignes

STAVOREN - Bij de opgravingen in Stavoren is gistermiddag een oud pelgrimsinsigne gevonden. De penning dateert vermoedelijk uit de vijftiende eeuw. Het is de vijfde die de afgelopen dagen is opgegraven uit het terrein aan de havenpunt. Het insigne dat gisteren is gevonden is ongeveer 8 centimeter hoog en 4 centimeter breed en gemaakt van lood en tin. Er staat een afbeelding op van Maria met Jezus.

De insignes werden eertijds gekocht op een bedevaartsoord. Ze waren het bewijs dat de pelgrim die plek had bezocht. Van Dokkum is bij voorbeeld bekend dat dergelijke penningen werden uitgegeven. Het eerste insigne dat vorige week is gevonden, is afkomstig uit Keulen. Van de andere penningen is de herkomst nog niet bekend. Deskundigen onderzoeken die de komende dagen.

De insignes zijn opgespoord

Het pelgrimsinsigne van Stavoren.
Foto LC/Jan de Vries

door de metaaldetector van amateur Klaas Visser uit Oudemirdum. Hij vermoedt dat de laatste „in hiel ein fuort kommen is”. De insignes zijn vroeger in duizenden soorten en grote aantallen uitgegeven, maar sommige zijn erg zeldzaam. Visser spoorde vorige week met zijn detector al wat zestiende-eeuwse duiten en loden musketkogels op.

De opgravingen op de havenpunt van Stavoren zijn nu ruim een week aan de gang. Met de dag wordt meer blootgelegd van het oude blokhuis dat in Stavoren heeft gestaan. Inmiddels is een meterslang keienstraatje zichtbaar. Er worden veel potscher-ven gevonden, waarvan sommige uit de twaalfde eeuw. Alle vondsten worden genummerd en bewaakt door de Rijksuniversiteit Groningen, die het onderzoek leidt.

Het terrein aan de haven wordt met een groot hek goed afgesloten voor het publiek. De archeologen zijn bang voor individuele schatgravers die met een eigen detector komen speuren. Het afgelopen weekeinde kwamen al diverse mensen een kijkje nemen. Op de vergadering van Stavores Belang is vorige week afgesproken dat zo veel mogelijk vondsten een plekje moeten krijgen in een tentoonstellingsruimte in de stad zelf.

Stavoren had aan blokhuis ^{LC 10-5-96} imposant fort

STAVOREN - Het blokhuis in Stavoren was 100 meter lang en 100 meter breed. Archeologen zijn daar gisteren achtergekomen nadat de fundamenten van een van de vier hoektorens werden blootgelegd. De toren is vermoedelijk in de 18e eeuw afgebroken. Archeologe Adri Ufkes spreekt van een belangwekkende vondst, omdat er nooit duidelijk was over de afmetingen van het blokhuis.

Volgens Ufkes was het fort een imposant gebouw met fraaie groene leien op het dak, vergelijkbaar met kastelen in Duitsland. „Je kunt je bijna niet voorstellen hoe groot het is geweest.” Volgens de weekduiken de archeologen de archieven in, om meer te weten te komen over de hoektorens. Daarna wordt bekeken of ook de resten van de andere drie torens worden opgegraven.

Op het middenterrein van het fort is ook een stuk van een middeleeuwse boerderij aan de oppervlakte verschenen. Er zijn plaggen te zien die in de vloer werden gelegd om droge voeten te houden. Een houten wand van de boerderij is door een brand verkoold en daardoor mooi intact gebleven. De archeologen weten nog niet hoe groot de boerderij precies is geweest. Het gebouw is neergezet in de 12e eeuw, ver voordat het blokhuis werd gebouwd.

Katrollen uit aak

SNEEK - Onbekenden hebben uit een Lemster aak, die lag afge-meerd aan het Gangboord in Sneek, een zak met 30 katrollen gestolen. Van het voorste luik van het schip was een slot verbroken. De zak met katrollen lag in de roef van het schip. De waarde bedraagt f 6500.

Op het middenterrein van het fort is ook een stuk van een middeleeuwse boerderij aan de oppervlakte verschenen. Er zijn plaggen te zien die in de vloer werden gelegd om droge voeten te houden. Een houten wand van de boerderij is door een brand verkoold en daardoor mooi intact gebleven. De archeologen weten nog niet hoe groot de boerderij precies is geweest. Het gebouw is neergezet in de 12e

SCHERVEN BEVESTIGEN handelsgeest Stavoren

Door Maria Delgrosso

DE OPGRAVING VAN het zestiende eeuwse Blokhuis in Stavoren werd afgelopen zomer wel afgesloten, maar er zijn nog steeds bijna dagelijks mensen bezig met het verwerken van de resultaten. Eén van hen is studente archeologie Kristin Bosma uit Groningen. Voor haar afstudeerscriptie onderzoekt zij of er aan de hand van het op het QVC-terrein gevonden Middel-eeuws aardewerk iets te zeggen valt over de handelsbetrekkingen van het oude Stavoren.

Voor haar onderzoek wroette Kristin zelf een week lang in de Staverse bodem, maar ze gebruikt ook materiaal dat daar door anderen gevonden werd. Haar belangstelling gaat vooral uit naar de oudste periode waarvan resten bewaard zijn gebleven: de scherven uit de elfde, twaalfde en dertiende eeuw. Daaruit blijkt volgens de onderzoekster dat Stavoren in die tijd een zeer actieve handelsstad was.

Zij leidt dat af uit de verhouding tussen het inheemse aardewerk, dat lokaal geproduceerd werd, en het import-aardewerk, dat van buitenaf kwam. Van het gevonden aardewerk bestaat 30 procent uit import afkomstig uit Zuid-Limburg, het Duitse Rijngebied, de Eifel, het Belgische midden-Maasgebied en de kusten van Engeland, Vlaanderen en Scandinavië. De verscheidenheid van de landen wijst er volgens de studente op dat er op behoorlijke schaal handel werd gedreven.

Daarnaast zat tussen het opgegraven materiaal veel zogenaamd hoogversierd aardewerk. Dit aardewerk duidt op luxe. „Ik heb dan ook de indruk dat er toen veel welvarende lieden in Stavoren leefden.” Kristin vond onder andere een stuk hoogversierd aardewerk uit Enge-

land, waarvan de herkomst te achterhalen was door het gezichtje dat erin aangebracht was. Ook aan de hand van het baksel en de glazuur van dit stukje geschiedenis kon zij de herkomst achterhalen.

Het oudst gevonden aardewerk dateert volgens de archeologe uit de twaalfde eeuw. „Er ligt vast nog ouder materiaal, maar daar richtte de opgraving in Stavoren zich niet op. Het ging erom de archeologische waarde van het terrein in kaart te brengen. Toen daarvoor genoeg zichtbaar was geworden, is er niet dieper gegraven. Dat is best wel jammer.” Aan de andere kant was het gevonden materiaal perfect geconserveerd, stelt Kristin vast. Zij vond onder andere een heel klein inheems kogelpotje dat nog bijna intact was.

Van het inheems materiaal blijkt een deel afkomstig te zijn uit een productiecentrum dat in de dertiende eeuw in Oudemirdum moet hebben gelegen. Dat zou kunnen betekenen dat de Staversen ook regionaal handelden.

De scherven bevestigen volgens de studente het beeld dat al van het elfde-eeuwse Stavoren was ontstaan na de grote opgraving aan de Stadsfenne in de jaren zestig. Toen werd al vastgesteld dat Stavoren een havengebied was met een nederzetting van 750 meter lengte. Ook werden er munten geslagen. Twee aanwijzing die duiden op een aanzienlijke nederzetting.

De schrijfster van de scriptie is zeker van plan nog een keer in Stavoren te gaan kijken. „Vooral nu ik heb gehoord dat het poortgebouw van het Blokhuis herbouwd wordt en er een museum in komt. Ik ben heel benieuwd wat dat museum allemaal toont over het Middel-eeuwse Stavoren.”

